

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

**Історичний факультет
Кафедра всесвітньої історії**

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: Ідеологічний наступ в СРСР в останній період «Сталінщини»

Студентки ступеня «магістр» МАП групи
Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка
Спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)
Додаткова спеціалізація: Правознавство
Шпарковської Марини Миколаївни

Науковий керівник:
кандидат історичних наук, професор
Кравченко Павло Миколайович

Національна шкала _____
Кількість балів _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Члени комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

_____
(підпис) (прізвище та ініціали)

_____
(підпис) (прізвище та ініціали)

м. Вінниця – 2022 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	8
1.1 Стан наукового висвітлення проблеми	8
1.2 Джерельна база дослідження.....	13
1.3 Методологія дослідження.....	14
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ, ПРИЧИНИ І ПОЧАТОК ВПРОВАДЖЕННЯ ПОЛІТИКИ «ЖДАНІВЩИНИ» В СРСР	16
РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИКА «ЖДАНІВЩИНИ» В ЛІТЕРАТУРІ ТА МУЗИЧНОМУ МИСТЕЦТВІ.....	23
3.1 Література в період ідеологічного наступу на культуру в СРСР.....	23
3.2 Музичне мистецтво в період «жданівщини»	26
3.3 Театр у 1946 – 1952 рр.	28
3.4 Ідеологічний наступ на кінематограф в СРСР в останній період «Сталінщини».....	31
РОЗДІЛ 4. НАУКА ТА ОСВІТА В ПЕРІОД ІДЕОЛОГІЧНИХ КАМПАНІЙ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1940-Х – ПОЧАТКУ 1950-Х РР. В СРСР	35
4.1 Стан науки в період ідеологічних кампаній другої половини 1940 – початку 1950-х рр.....	35
4.2 Освіта та ідеологічний контроль 1946 – 1952 рр. в СРСР	38
РОЗДІЛ 5. «ЖДАНІВЩИНА» В УРСР	44
5.1 Особливості впровадження політики «жданівщини» в Україні	44
5.2 Література та преса у період «жданівщини» в УРСР.....	51
5.3 Ідеологічні кампанії у мистецтві в другій половині 1940 - початку 1950-х рр.	56
5.4 Розвиток науки в умовах ідеологічного наступу в УРСР	59
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	77
ДЖЕРЕЛА	77

ЛІТЕРАТУРА..... 79

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Перші післявоєнні роки були одними з найбільш суперечливих і напружених в історії СРСР. З одного боку – це час загального трудового ентузіазму, досягнень в різних галузях науки і творчості всесвітніх знаменитостей в сфері культури і мистецтва, а з іншого боку – період жорстокої соціальної та економічної політики, реалізованою владою в умовах початку «холодної війни», невисокого рівня благополуччя більшості населення СРСР, особливо сільського, розширення ГУЛАГу і спецпоселень, ідеологічного диктату у відношенні до художньої та наукової інтелігенції.

На появу ідеологічної кампанії другої половини 1940-х – початку 1950-х рр. великий вплив зробив зовнішньополітичний фактор. Відносини між СРСР та країнами Заходу переросли в «холодну війну», яка тривала з 5 березня 1946 року, коли у Вестмінстерському коледжі у містечку Фултон (Міссурі, США), колишній прем'єр-міністр Великої Британії Вінстон Черчілль виголосив промову, в якій заявив про появу «залізної завіси» від «Штеттина на Балтиці до Трієста в Адріатиці» та радянську сферу впливу на схід від неї, і аж до розпаду СРСР 8 грудня 1991 року. Радянський Союз потребував консолідації суспільства й появи нових ідеологічних форматів. Ідеологічні стереотипи і «образи ворога» просочувались в масову свідомість за допомогою засобів масової інформації, літератури, мистецтва, суспільних наук. Почалась боротьба проти «згубного впливу Заходу», «раболіпства і підлабузництва перед іноземщиною», були прийняті постанови ЦК ВКП(б), присвячені літературі, театральному, музичному і кінематографічному мистецтву, викривались «псевдонауки» і «псевдонауковці», розгорнулась боротьба з «безрідними космополітами». Загалом, ідеологічна кампанія протікала двома основними напрямками: 1) посилення ідеологічної та духовної обробки суспільства; 2) прямі, репресивні заходи проти вільнодумства в суспільстві.

В першу чергу ціллю ідеологічної кампанії був вплив на інтелігенцію, щоб відрубати паростки «вільнодумства» і «неслухняності», які з'явилися в суспільстві після війни.

Проблематика ідеологічних кампаній другої половини 1940-х – початку 1950-х рр. цікава і тим, що вона зачепила не тільки столичну інтелігенцію, але і її окремих провінційних представників.

Метою роботи є комплексне дослідження проведення ідеологічних кампаній 1946 - 1952 рр. в СРСР. Відповідно до даної мети дослідження висуваються наступні наукові завдання:

- розглянути розгортання ідеологічних кампаній в сфері літератури та кінематографу;
- розкрити проведення ідеологічних кампаній в театральному і музичному мистецтві;
- вивчити процес ідеологічного наступу на науку;
- показати «боротьбу за посилення патріотичних почуттів» у навчальних закладах;
- продемонструвати вплив «жданівщини» на розвиток української культури у цей період.

Об'єктом дослідження виступає перш за все художня і науково - педагогічна інтелігенція другої половини 1940-х - початку 1950-х рр., яка виявилася в центрі ідеологічних кампаній.

Предметом дослідження є реалізація «жданівщини» в перші повоєнні роки.

Хронологічними рамками дослідження є період з 1946 р. (саме в цьому році було прийнято постанову ЦК ВКП(б) «Про журнали «Звезда» і «Ленинград»»), яка поклала початок «закручуванню гайок» в ідеологічній сфері) по 1952 р. (після вересня 1952 р ні Політбюро, ні Секретаріат ЦК ВКП (б) не розглядали жодного змістовного питання про літературу і мистецтво).

Територіальні межі визначаються територією СРСР, зокрема УРСР.

Методологія дослідження спирається на основні засади історичного дослідження – історизм та об'єктивність, системно-структурний, порівняно – історичний, проблемно – хронологічний методи, а також методи дедукції та індукції.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що розглядається процес становлення культури та науки в СРСР та УРСР через призму ідеологічного контролю комуністичної партії над митцями та науковцями насамперед у такій постановці та таких хронологічних рамках не вивчався.

Практичне значення наукової роботи полягає у можливості використання матеріалів, зібраних в процесі написання роботи при подальшому вивченні окреслених питань, на практичних заняттях та у студентських науково-дослідних роботах.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження апробовані на засіданні гуртка з всесвітньої історії історичного факультету Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського, що відбулося 22.09.2022 за темою «Головні вектори політики «Жданівщини» в контексті ідеологічного наступу на культуру в 1946 – 1952 рр.». Також на ІХ Всеукраїнській студентсько-учнівській науковій онлайн-конференції «Актуальні проблеми історії слов'янських народів», на секційному засіданні «Проблеми новітньої історії та культури слов'янських народів (XX – XXI СТ.) було представлено доповідь на тему «Ідеологічний наступ на кінематограф в СРСР в останній період «Сталінщини»», що відбулася 6.10.2022.

Публікації. Окремі положення дипломної роботи викладено в публікаціях авторки ««Жданівщина» у зарубіжній та вітчизняній історіографії» [70], яку подано до друку у Віснику студентського наукового товариства факультету історії, права і публічного управління. – Вінниця, 2021. Випуск XXII; «Ідеологічний наступ на кінематограф в СРСР в останній

період «Сталінщини»» [71], опубліковану в Збірнику наукових праць «Студентські історичні студії» - Житомир, 2022. Випуск 11.

Структура роботи - дипломна робота складається зі вступу, п'ятих розділів, поділених на підпункти, висновків та списку використаних джерел та літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

I. Опубліковані документи та матеріали

1. Доклад т. Жданова о журналах «Звезда» и «Ленинград» // «Правда» № 225 (10307) от 21 сентября 1946 г.
2. З Постанови ЦК КП(б)У «Про журнал «Вітчизна»» // Підручники для студентів: сайт. URL: <https://ukrtextbook.com/istoriya-ukra%D1%97ni-svitlichna-v-v/istoriya-ukra%D1%97ni-svitlichna-v-v-z-postanovi-ck-kp-b-u-quot-pro-zhurnal-quot-vitchizna-quot.html> (дата звернення: 19.02.2022)
3. З Постанови ЦК КП(б)У «Про політичні помилки та незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР» (1947 р., серпня 29) // History | Твоя електронна бібліотека: сайт. URL: <https://uahistory.co/book/xrestomatia/700.html> (дата звернення: 01.03.2022)
4. З Постанови ЦК КП(б)У «Про репертуар драматичних та оперних театрів УРСР. Заходи щодо його поліпшення» (1946 р., жовтня 12) // History | Твоя електронна бібліотека: сайт. URL: <https://uahistory.co/book/xrestomatia/693.html> (дата звернення: 01.03.2022)
5. З постанови ЦК КП(б)У «Про стан і заходи поліпшення музичного мистецтва на Україні у зв'язку з постановою ЦК ВКП(б) «Про оперу «Большая дружба» В. Мураделі»» // StudFiles: сайт. URL: <https://studfile.net/preview/2412615/page:32/> (дата звернення: 17.02.2022)
6. Из Постанови ЦК КП(б)У «Про перекручення і помилки у висвітленні історії української літератури в «Нарисі історії української літератури»» // ВикиЧтение: сайт. URL: <https://history.wikireading.ru/hmiMk1RF07> (дата звернення: 17.02.2022)
7. Постановление Оргбюро ЦК ВКП(б) «О репертуаре драматических театров и мерах по его улучшению» // Исторический факультет

- Московского государственного университета имени М.В.Ломоносова: сайт. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/USSR/theatre.htm> (дата звернения: 14.02.2022)
8. Постановление Оргбюро ЦК ВКП(б) О журналах «Звезда» и «Ленинград» // Исторический факультет Московского государственного университета имени М.В.Ломоносова: сайт. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/USSR/journal.htm> (дата звернения: 14.02.2022)
9. Постановление Оргбюро ЦК ВКП(б) О кинофильме «Большая жизнь» // Исторический факультет Московского государственного университета имени М.В.Ломоносова: сайт. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/USSR/cinema.htm> (дата звернения: 16.02.2022)
10. Постановление Политбюро ЦК ВКП(б) Об опере «Великая дружба» В.Мурадели // Исторический факультет Московского государственного университета имени М.В.Ломоносова: сайт. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/USSR/music.htm> (дата звернения: 15.02.2022)
11. Правленая стенограмма выступления И.В. Сталина на заседании оргбюро ЦК ВКП(б) по вопросу о кинофильме «Большая жизнь» (2-я серия) // Фонд Александра Н. Яковлева: сайт. URL: <https://www.alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/69293> (дата звернения: 17.02.2022)

ЛІТЕРАТУРА

12. Arendt H. *The Origins of Totalitarianism* / H. Arendt. – New York, 1973.
13. Brandenberger D. *National Bolshevism: Stalinist Mass Culture and the Formation of Modern Russian National Identity, 1931–1956*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2002. P. 400.
14. E. Pollock. *Stalin and the Soviet Science Wars*. Princeton // New Jersey: Princeton University Press, 2006. P. 288.
15. Fitzpatrick S. *Conclusion: Late Stalinism in Historical Perspective // Late Stalinist Russia: Society between reconstruction and reinvention*. Juliane Fürst (Ed.). London; New York: Routledge, 2006. P. 269.
16. Timothy Dunmore. *Soviet Politics, 1945-53*. New York, 1984. P.130.
17. Аксёнов Ю. Послевоенный сталинизм: удар по интеллигенции / Ю. Аксёнов // Кентавр. – 1991. – № 10–12. – С. 80–89
18. Арон Р. *Демократия и тоталитаризм* / Р. Арон. — М.: Текст, 1993. – 332 с.
19. Баран В. *Історія України 1945-1953 рр.* / В. Баран. – Львів.: [б.в.], 2005. – 184 с.
20. Баран В. *Україна 1950-1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи.* / В.К. Баран. - Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1996. - 448 с.
21. Баран В., Даниленко В. *Україна в умовах системної кризи (1946-1980-і рр.)*. / В.К. Баран, В.М.Даниленко. - К., “Альтернативи”, 1999. - Т.13. - 304 с.
22. Білас І. *Репресивно-каральна система в Україні. 1917 – 1953: Суспільний – політичний та історико-правовий аналіз: у 2 кн. – Кн. 1 / І. Білас. – К.: Либідь-Військо України, 1994. – 432 с.– Кн. 2. – 688 с.*
23. Блюм, Арлен Викторович. *Советская цензура в эпоху тотального террора. 1929—1953.* — Монография. — Санкт-Петербург: Академический проект, 2000. — 321 с.

- 24.Боффа Дж. История Советского Союза: в 2-х тт. Т. 2. От Отечественной войны до положения второй мировой державы. Сталин и Хрущев. 1941—1964 гг. — 2-е изд. — Москва: Междунар. отношения, 1994. — 632 с.
- 25.Власова Е. 1948 год в советской музыке. Москва: Классика-XXI, 2010. — 474 с.
- 26.Восленский М. Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза / М. Восленский. — М.: [б. в.], 2004. — 640 с.
- 27.Георгиева Т. С. Русская культура: история и современность: Учеб. пособие. — Москва: Юрайт-М, 2001. — 572 с.
- 28.Голубенко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин / П. Голубенко. — К., 1993. — 447 с.
- 29.Данилов А., Пыжиков А. Рождение сверхдержавы: СССР в первые послевоенные годы / А. Данилов, А. Пыжиков. — М.: Новости, 1992. — 245 с.
- 30.Джилас М. Лицо тоталитаризма / М. Джилас. — М.: Новости, 1992. — 539 с.
- 31.Енциклопедія Українознавства. - К.: Глобус, 1994. - Т.2. - 800 с.
- 32.Замлинська О. Ідеологічний терор та репресії проти творчої інтелігенції у перші повоєнні роки (1945-1947 рр.) / О. Замлинська // Київська старовина. — 1993. — № 2. — С. 73-80.
- 33.Замлинська О. Ідеологічні репресії в галузі культури в Україні у 1948-1953 рр. / О. Замлинська // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: зб. ст. — К.: [б. в.], 1996. — Вип. 2. — С. 144-157.
- 34.Зезина М. Р. Советская художественная интеллигенция и власть в 1950-е — 60-е годы. Москва: Диалог-МГУ, 1999. — 398 с.
- 35.Золотоверхий І. Історія радянської культури. Короткий нарис / І. Золотоверхий. — К.: [б. в.], 1966. — 277 с.

- 36.Зубань А. Боротьба Комуністичної партії України за розвиток народної освіти та підготовку кадрів для народного господарства (1945-1952) / А. Зубань. – Львів: [б. в.], 1967. – 245 с.
- 37.Зубкова Е. Общество и реформы. 1945-64 / Е. Зубкова. – М.: «Россия молодая». – 1993. – 198 с.
- 38.Зубкова Е. Ю. Послевоенное советское общество: политика и повседневность. 1945—1953. — Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 1999. — 229 с.
- 39.История русской литературной критики: советская и постсоветская эпоха / Под ред. Е. Добренко, Г. Тиханова. – Москва: Новое литературное обозрение, 2011. – 792 с.
- 40.Ільницький М. Драма без катарсису: Сторінки літературного життя Львова першої половини ХХ століття. / М. Ільницький - Львів: Місіонер, 1999. - 212 с. (137-138)
- 41.Історія України: нове бачення. – К.: [б. в.], 1995. – 507 с.
- 42.Історія Української РСР. Короткий нарис – К. : Наук. Думка, 1981. – 525 с.
- 43.Історія Української РСР. Т. 8, кн. 1 : Українська РСР в період зміцнення соціалізму (1945 – 1950 роки). – К. : [б. в.], 1979. – 525 с.
- 44.Кожукало І. Вплив культу особи Сталіна на ідеологічні процеси на Україні в 1940 - на поч. 50-х рр. / І. Кожукало // Укр. іст. журн. - 1989. - №2. - С. 14-25.
- 45.Культурне будівництво в Українській РСР, червень 1941-1950. – К.: [б.в.], 1989. – 576 с.
- 46.Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. 1939-1953. / Ю. Сливка, Т.Галайчак, О.Луцький, - К., Т. 1. - 1995. - 747 с. (с. 423-424)
- 47.Лобай Д. Непереможна Україна. Видання Комітету Українців Канади / Д. Лобай. – Вінніпег: [б.в.], 1950. – 239 с.

48. Маслов Н. Идеология сталинизма: история утверждения и сущность (1929-1956) / Н. Маслов. – М.: Знание, 1990. – 64 с.
49. Національні відносини в Україні у ХХ ст.: Збірник документів і матеріалів / упоряд.: М. І. Панчук. – К., 1994. – 557 с.
50. Нечиталюк М. «Честь праці!»: Академік Михайло Возняк у спогадах та публікаціях. – Львів: [б.в.], 2000. – 424 с.
51. Поздний сталинизм: Эстетика политики. Том 1 / Евгений Добренко. – Москва: Новое литературное обозрение, 2020. — 712 с.
52. Попович М. Нарис історії культури України / М. Попович. – К.: [б.в.], 1999. – 728 с.
53. Про минуле – заради майбутнього. – К.: ви-во при Київ. ун-ті, 1989. – 408 с.
54. Рубльов О. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції 20-50-ті роки ХХ ст. / О. Рубльов, Ю. Черченко. – К.: Наук. думка, 1994. – 350 с.
55. Рябцев, Ю.С. История русской культуры – Москва: изд-во РОСМЭН-ПРЕСС, 2003. — 383 с.
56. Санцевич А., Комаренко Н. Развитие исторической науки в Академии наук УССР. 1936-1986 гг. / А. Санцевич, Н. Комаренко. – Киев: [б. и.], 1986. – 208 с.
57. Сірук Н. «Ждановщина» в Україні (друга половина 40-х - початок 50-х років ХХ ст.) : монографія / Наталія Сірук; М-во освіти і науки України, Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк: [Вежа-Друк], 2013. – 207 с.
58. Советское общество: возникновение, развитие, исторический финал: в 2 т., Т.2., Апогей и крах сталинизма.- М.: РГУ. - 1997. - 761 с. (с. 126)
59. Сойфер В. Власть и наука. История разгрома генетики в СССР / В. Сойфер. – М.: Лазурь, 1993. – 705 с.
60. Тихон Хренников о времени и о себе. Москва: изд-во «Музыка», 1994. — 207 с.

- 61.Ткачова Л. Інтелігенція радянської України в період побудови основ соціалізму / Л. Ткачова. – К.: [б. в.], 1985. – 192 с.
- 62.Україна у ХХ столітті: уроки, проблеми, перспективи. – К.:МІЛП, Укр. центр духовної культури, 2001. – 808 с.
- 63.Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика : зб.ст. – К.: Ін-т історії Української НАН України, 1996. – 200 с.
- 64.Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциту: док. і матеріали. – Т. III. – Сучасність, 1983. – 443 с.
- 65.Філософський словник. - К. : УРЕ, 1986. - 800 с.
- 66.Шапиро Л. История Коммунистической партии Советского Союза / Л. Шапиро. – Лондон: [б. в.], 1990.
- 67.Шаповал Ю. Україна 20–50-х років: сторінки ненаписаної історії / Ю. Шаповал. – К.: Наук. думка, 1993. – 350 с.
- 68.Шаповал Ю. Україна ХХ століття: особи та події в контексті важкої історії / Ю. Шаповал. – К.: Генеза, 2001. – 560 с.
- 69.Шитюк М. Останній сталінський удар: післявоєнні репресії на півдні України / М. Шитюк // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць, випуск 6. - К.: Інститут історії України НАН України, 2002. - С. 468-489.
- 70.Шпарковська М. «Жданівщина» у зарубіжній та вітчизняній історіографії // Вісник студентського наукового товариства факультету історії, права і публічного управління. Вип. 22. Збірник наукових праць. Вінниця. 2021. с. 56-59
- 71.Шпарковська М. Ідеологічний наступ на кінематограф в СРСР в останній період «Сталінщини» // Студентські історичні студії: Збірник наукових праць. Вип. 11. Житомир. 2022. с. 148-150
- 72.Юрчук В. Культурне життя в Україні у повоєнні роки: світло і тіні / В. Юрчук. – К.: Асоціація «Україна», 1995. – 50 с.